

## ОСЛОБОЂЕНИ БЕОГРАД ПРИ ЗАВРШЕТКУ РАТА

Тек што је била завршена борба за ослобођење града а 21. октобра, на великом митингу код Вуковог споменика, где су се биле слегле десетине и десетине хиљада грађана, носећи националне и црвене заставе, Београд је давао одушке свом расположењу. Из хиљада и хиљада грла орили су се поклици Народноослободилачкој војсци и Црвеној армији, другу Титу, Комунистичкој партији, Народном фронту Југославије.

Ово расположење Београђана било је јемство да ће у граду брзо моћи да буде успостављен ред и нормалан живот, да ће се извршавати наредбе Команде града које је она одмах издала. Биле су донете наредбе о сузбијању шпекулација животним и другим намирницама, о борби против пљачке, о прикупљању заосталог оружја и муниције, о мобилизацији радника и чиновника да одмах ступе на своју дужност, о чувању приватне и државне имовине итд., итд. С обзиром да је град још био у рушевинама и да није могао бити срећен живот у првим данима после ослобођења, чиме су се користили поједини прикривени непријатељски војници и издајници, Команда града је првих дана наредила ограничење кретања грађана на улицама до 18 часова.

Раскрчавању улица од рушевина и њиховом оспособљавању за саобраћај грађани су приступили заједно с појединим војним јединицама. Војнопозадински органи, уз помоћ грађана, енергично су се борили да у разрушеном граду и хаотичном стању спрече ширење зараза и обезбеде основне хигијенске услове за живот грађанства и војних јединица. С тим у вези, одмах се приступало сахрани бораца палих за ослобођење, као и сахрани лешева погинулих немачких, недићевских и четничких војника и официра. Напорима војске и грађанства, у року од неколико дана, у граду су извршене све сахране погинулих.

## НОВИ МЕСНИ КОМИТЕТ И ПРВИ ГРАДСКИ НОО

Непосредно руковођење радом на организацији органа народноослободилачког покрета и органа власти у тек ослобођеном граду имао је Месни комитет КПЈ за Београд. Покрајински комитет КПЈ за Србију је још 18. октобра формирао нови Месни комитет, у саставу: Драгослав Мутаповић, секретар, и чланови: Грга Јанкес, Марко Никезић, Душан Шијан и Милена Бубало. Накнадно су кооптирани и у њему су радили до Прве послератне месне партијске конференције још и следећи чланови: Милан Трнинић, Милан Шијан, Неда Божиновић, Стеван Јовичић, Бора Дреновац, Саша Самарџић и Зоран Жујовић.

Месни комитет одмах је приступио прикупљању активиста Народноослободилачког фронта и стварању партијских и скојевских организација у појединим деловима града. Првих недеља по ослобођењу, територије бивших квартова назване су одељцима и град је подељен на 14 таквих одељака (касније рејона). У сваки од ових делова града био је упућен по један члан Месног комитета или партијских активиста да на самом терену, на конференцијама с грађанима и у непосредном контакту с њима, образује потребне организације.

Већ 27. октобра 1944. године одржана је Градска конференција Јединственог народноослободилачког фронта и том приликом изабран је Одбор Јединственог народног фронта града Београда. Истога дана, на предлог овог Одбора, Главни НО одбор за Србију поставио је за привремене чланове Извршног НО одбора града Београда следеће другове:

председник: Михајло Ратковић, столар;

први потпредседник: др Стеван Ђелинео, доцент Универзитета;

други потпредседник: Михаило Максимовић, учитељ;

секретар: Марко Никезић, студент, и

чланови: инж. Боривоје Манојловић, Милан Дракулић, чиновник ПТТ, Лазар Савићевић, пуковник у пензији, Драгутин Прокић, учитељ, инж. Тешимир Ђурђевић, Раденко Богосављевић, секретар Занатске коморе, др Воја Ристић, лекар, Боса Ђорђевић, домаћица, инж. Јован Јанковић, Петар Никезић, директор трговинског предузећа, Радован Максић, трговац, Глигорије Пауновић, приватни намештеник, Драгољуб Живковић, чиновник Хипотекарне банке, др Милан Шајиновић, Петар Ковачевић, правник, Вучко Ивковић, радник и инж. Борислав Лилић.

Био је то први одбор народне власти у ослобођеном Београду. Према одлуци Главног НО одбора за Србију, овај Извршни НО одбор града Београда имао је да преузме „сву грађанску власт у Београду, уколико иста не спада у надлежност војних власти“. Одбор је имао да преузме све установе и сва добра бивше Општине града Београда.

Убрзо је у четрнаест рејона такође била формирана народна власт, тј. рејонски народноослободилачки одбори.

Да би органи народне власти били способни да решавају разноврсне и компликоване задатке који су се налазили пред њима, Извршни НО одбор града преузео је и реорганизовао службенички апарат старе Општине. Овај апарат био је проширен и НО одбор изградио је сопствени апарат, а већ 4. децембра 1944. године Извршни НО одбор одлучио је да при рејонским НО одборима треба да постоје следећи одсеци: управни одсек, одсек за обнову, одсек за финансије, за снабдевање, за социјално старање, за просвету, за трговину, за индустрију и занатство и стамбени одсек. Народноослободилачки одбори у Београду постепено су почели да повезују све нити живота у граду и да битно утичу на развитак оних делатности које су биле од животне важности за грађане.

Уједно су рејонски НО одбори одржавали бројне политичке конференције с грађанима и на њима расправљали о најбољим начинима за решавање појединих питања. Народни одборници су већ крајем децембра и почетком јануара пред грађанима почели полагати рачуне о своме раду. Тако се остваривала непосредна веза између представника власти и грађана, који су добили могућност да утичу на рад органа народне власти и не само да преносе своје жеље већ и конструктивно да учествују у изграђивању нових односа у граду.

Народна власт се после ослобођења у Београду нашла пред изванредно великим и сложеним задацима. Требало је, пре свега и у најбржем могућем року, обезбедити и решење тако крупних питања као што су, на пример, исхрана и снабдевање једног четвртмилионског града најосновнијим животним намирницама и огревом. Требало је организовати живот у граду и мобилисати максимум средстава за помоћ Народноослободилачкој војсци у даљем вођењу рата. Ваљало је одмах приступити обнови ратом разрушеног града и решавати нарочито стамбено питање, а требало је сместити и разне установе народне власти и организације народноослободилачког покрета.

Органи народне власти и организације народноослободилачког покрета имали су задатак да изграђују нове односе власти и грађана и да обезбеде да Београђани, од самог по-

четка, осете значење народне власти и омогуће им да сами узму учешћа у решавању најразличитијих питања из области свакодневног живота. Народна власт је пред лицем десетина и стотина хиљада београђана, који су пуне четири године живели под окупацијом и били тровани фашистичком и четничком пропагандом, имала да на делу покаже своје вредности и уклони и последње сумње у оправданост уништења старог поретка, које су се још биле задржале у душама појединих грађана.

Све се то морало чинити у условима када је још постојало осећање недовољне сигурности, када су многи родитељи или браћа били одвојени од својих најближих, када су се многи храниоци налазили у редовима Народноослободилачке војске на фронту или још увек у немачком заробљеништву. Поред тога, изванредан број заведених лица повукао се заједно с недићевским и четничким формацијама и такође се удаљио од својих домова, остављајући своје најближе у потпуној неизвесности.

Најзад, у Београду је било неопходно створити све потребне услове да он заиста буде главни град нове Југославије и центар најнапреднијих демократских тежњи не само народа у Србији већ и свих наших народа.

Због свих тих задатака народне власти у Београду, и највиши органи нове Југославије и народноослободилачког покрета, Председништво АВНОЈ-а, Национални комитет ослобођења Југославије, Врховни штаб Народноослободилачке војске, Централни комитет КПЈ, Централни комитет СКОЈ-а, Главни НОО за Србију, Покрајински комитет КПЈ за Србију и други помагали су да се у Београду народна власт што пре и што боље постави и консолидује и да се што брже среде прилике у граду.

## БРИГА НАРОДНЕ ВЛАСТИ О ГРАЂАНИМА

Извршни НО одбор града већ на својој седници од 27. октобра 1944. године оценио је да је у датом тренутку најважније решити питања исхране, огрева и застакљивања зграда које су у току борбе биле оштећене. Одбор је тада решио да се предузму све потребне мере да се Банат и Срем повежу са Београдом ради снабдевања града; да се на све начине гледа да оживи трговина између Београда и околних села, као и целе Србије, како би се разбила тренутна „блокада“ града, изазвана вестима које непријатељ шири о томе да тобоже НО војска врши присилан откуп намирница, реквизиције свих возила која долазе у Београд и слично. Одбор је тада стао на становиште да се у трговини да што

јачи подстрек приватној иницијативи, али с тим што ће се спречити подизање цена оним артиклима који су предмет широке потрошње, а нарочито онима који су намењени селу и које треба дати сељаку у замену за производе које овај доноси у град.

Команда Црвене армије, после ослобођења источних области наше земље, доделила је ослобођеним крајевима помоћ од 50 хиљада тона жита. Београд је од ове помоћи добио око 17 хиљада тона. Та помоћ одиграла је изванредно важну улогу у првим данима после ослобођења.

Међутим, оскудица намирница била је тако велика да се, и поред тога, морало приступити рационираном снабдевању грађана. Зато је Извршни НО одбор града одлучио да се хлеб, односно брашно, грађанима дели преко већ постојећих куповних књижица бивше Централне за исхрану (ДИРИС). На поменутој седници од 27. октобра Извршни НО одбор решио је да се сваком становнику продаје по 300 грама хлеба, или 250 грама брашна дневно, по цени од 50 тадашњих динара по килограму. Припадницима радних чета и батаљона који су радили на рашчишћавању града додељивало се још, као додатак, по 300 грама хлеба дневно. Хлеб или брашно грађани су имали да подижу код оних пекара где су били раније уписани.

Према расположивим подацима, види се да је, на пример, првог новембра 1944. године већ 238.930 Београђана примило следовање брашна. Пет дана касније следовање брашна примило је 249.038 лица. Ово повећање објашњава се тиме што се у међувремену вратио кућама већи број грађана који су због борби напустили град. Ови подаци уједно говоре о тадашњем кретању укупног броја становништва Београда, без Земуна.

Да би се до успостављања нормалних прилика олакшао положај грађана, Команда града Београда је једном својом наредбом непосредно после ослобођења, између осталог, наложила одлагање плаћања кирије. Ова наредба остала је на снази све док није било решено питање плата за раднике и службенике. А прве плате радници и службеници у граду почели су да примају већ у децембру 1944. и почетком јануара 1945. године, када је и укинута одредба о одлагању плаћања кирија. У међувремену, док је још била на снази поменута наредба Команде града, забележено је неколико случајева суђења кућевласницима који су, и против наредбе, наплаћивали кирије својим станарима.

Народна власт посебно се старала о помоћи породицама које су се налазиле у тешком материјалном положају. Из записника са седница Извршног НО одбора града од 27. новембра види се да је Антифашистичка скупштина народног

ослобођења Србије доставила Народноослободилачком одбору града Београда суму од пет милиона динара да подели породицама које су остале без храниоца а налазе се у тешком материјалном стању. Према подацима рејонских одбора, у Београду је у децембру 1944. године било око 13.000 породица којима је требало доделити помоћ и којима је она и била додељена. Народноослободилачки одбор је и касније стално водио бригу о помоћи сиромашним породицама. Тако је Извршни НО одбор, 21. марта 1945. године, одобрио Одељењу за социјално старање кредит од десет милиона динара за помоћ сиромашним породицама.

Народна власт одмах је преузела на себе и бригу о деци палих бораца и уопште о ратној сирочади као и о деци сиромашних родитеља. Већи број ове деце био је почетком децембра упућен у Банат у домове родољуба који су примали децу за извесно време. Средином јануара 1945. године, око хиљаду сиромашне деце из Београда и околине било је упућено на опоравак у Бугарску.

Оспособљавање улица за кретање и пуштање у рад градског саобраћаја обављено је у релативно врло кратком року. Већ 9. децембра, дакле непуна два месеца после ослобођења града, пуштени су у саобраћај трамваји на линијама број 2 и 6. Електрична централа оспособљена је да снабдева град струјом за најминималније потребе. Био је, такође, обновљен телефонски саобраћај. С друге стране, ужурбано се радило на обнови појединих оштећених зграда.

Изградња народне власти и обнова разрушеног града спровођени су у ратној атмосфери. Београд је сада организовано давао свој прилог окончању победе над окупатором. У граду су мобилисани поједини стручњаци, нарочито лекари, а Команда града 4. новембра објавила је мобилизацију свих годишта од 1915—1927. Мобилисани борци попуњавали су дивизије Народноослободилачке војске, претежно оне које су се бориле на Сремском фронту. У град су пристизали рањеници с разних бојишта и они су смештени и лечени у београдским војним и цивилним болницама које је санитет НО војске веома брзо оспособио за медицинску службу.

Услед опасности од евентуалног немачког бомбардовања, Команда града наредила је замрачивање у ноћним часовима, како би непријатељски авиони теже могли да примете поједине објекте. С обзиром да је и кретање грађана улицама у вечерњим часовима било ограничено (оно је продужавано уколико су се сређивале прилике у граду), Београд је у вечерњим и ноћним часовима првих месеци по ослобођењу пружао слику града који учествује у рату. По замраченим улицама кретале су се само војне патроле и понеко војно возило.

Органи народне власти и грађани, већ првих дана по ослобођењу, настојали су да на што виднији начин обележе своје признање и одају пошту борцима палим за ослобођење Београда. Само до 10. децембра у Београду је било подигнуто 18 великих и 84 мала споменика палим борцима Црвене армије у борбама за ослобођење Београда. Споменици су подигнути већином на гробовима бораца који су, непосредно после ослобођења, били расејани готово на читавој територији града. (Касније су остаци палих црвеноармијаца прикупљени у заједничку гробницу на Тргу Републике, где је привремено био подигнут споменик палим борцима Црвене армије).

Војне и цивилне власти нове Југославије старале су се да се из града уклоне сви издајници и квислиншки елементи, пре свега они који су у току рата починили злочине према народу. Ухваћени злочинци и издајници народа релативно брзо су извођени пред народни суд. Тако је Војни суд Првог корпуса НО војске већ 27. новембра одржао велико суђење сто петорици лица која су огрезла у злочине према свом народу и осудио их на смрт.

Војни органи НО војске водили су, такође, бригу да се у ослободилачким јединицама не појаве елементи који би наносили какву штету грађанима, што се иначе догађа у данима рата. Има примера да је Војни суд Команде града Београда осудио на смрт једног свог војника због покушаја пљачке и силовања у граду.

На другој страни, органи народне власти будно су пазили да они грађани који су оптужени за сарадњу с окупатором, а који у ствари нису начинили неке злочине према народу и нису умрљали своје руке крвљу, добију могућност да у последњим данима рата такође узму учешћа у борби за коначно ослобођење земље од окупатора. Тако је 23. новембра 1944. године у Београду било амнестирано 1.159 лица оптужених за сарадњу с окупатором, а неколико дана касније, 27. новембра 1944. године, амнестирано је још 725 таквих лица.

Народна власт није могла дозволити да страдају невини.

Непосредно после ослобођења у граду се појавила штампа народноослободилачког покрета, почела је да ради Радио-станица Београд, а убрзо су, и поред тешких ратних услова, обновиле рад и поједине важне културне установе.

У Београду се прво појавио лист „20 октобар“, назван тако у част ослобођења града. Убрзо је, после четворогодишњег прекида, поново почео да излази стари београдски лист „Политика“, чији се први број у ослобођеном Београду појавио већ 27. октобра. Орган Комунистичке партије Југославије, лист „Борба“, који је услед непријатељске офан-



Маршал Тито на Ваньичком пољу врши смотру јединица које су ослободиле Београд





Београђани носе поклоне борцима рањеним у борбама за ослобођење њиховог града

зиве престао да излази почетком 1943. у Дринићу крај Босанског Петровца, поново се појавио у Београду 15. новембра 1944. године.

Прву емисију у ослобођеном граду Радио-Београд дао је 7. новембра, а од 10. новембра 1944. године почео је редовно да ради.

У Београду је наставио да излази „Глас“, орган НО фронта Србије, затим омладински листови „Ми млади“, „Млади борац“, и други листови. У Београду је сада безбедно развила рад Телеграфска агенција нове Југославије (Тајгур), која је емитовала истину о ослободилачкој борби и победама НО војске за све земље света.

И поред тога што су после ослобођења многе школске зграде биле оштећене, а оне неоштећене већим делом поседнуте за потребе војске, убрзо је почео рад у основним школама и гимназијама. Иако у зимским месецима није било довољно огрева за загревања школских просторија, у јануару 1945. године неке основне школе и гимназије већ су почеле да одржавају редовно наставу и њихове учионице одзвањале су од веселих ђачких гласова. Из школа су били уклоњени појединци, окорели фашистички наставници, и ђаци су добили могућност да чују истину о устанку народа Југославије и развоју њихове народноослободилачке борбе.

Заједничким напорима универзитетских органа и студентских организација, који су такође убрзо били обновљени, у пролеће 1945. године, тачније првог априла, почео је рад на Београдском универзитету. Правни и Шумарски факултет су први после ослобођења увели студенте у своје учионице.

Културни радници у већини су с одушевљењем поздрављали ослобођење града и почели своју стваралачку активност у новим условима. Средином новембра, мање од месец дана после ослобођења Београда, већ су одржане скупштине сликара и глумаца у Београду. Народно позориште је још крајем месеца новембра почело припреме за обнову рада, а 20. децембра 1944. године, премијером „Најезде“ од совјетског писца Леонида Леонова, отворило је позоришну сезону у ослобођеном Београду.

У разним крајевима града, непосредно по ослобођењу, културне екипе појединих војних јединица НО војске давале су приредбе за грађане. Веома често су, сем тога, у појединим београдским рејонима одржаване такозване „усмене новине“, када су пред сакупљеним грађанима изношене информације о општем развоју спољне и унутрашње ситуације, а уз то и читани литерарни састави с тематиком из народноослободилачке борбе.

## БУРАН ПОРАСТ ОРГАНИЗАЦИЈА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА

Организације Комунистичке партије и СКОЈ-а биле су моторна снага и душа читавог живота у ослобођеном Београду. Комунисти су организовали безброј састанака с грађанима и тумачили линију КПЈ у народноослободилачкој борби; они су у разним крајевима града организовали иницијативне одборе Народног фронта; најактивније су радили у првим органима народне власти; окупљали су грађане и омладину у радне бригаде за рад на рашчишћавању трагова рата и уређењу појединих делова града; водили су бригу да се снабдевање уредно и праведно обавља; борили су се против остатака издајничке реакције у граду; старали су се да пруже сваковрсну помоћ војним органима; водили су бригу о помагању рањених бораца итд. Комунисти су будили стваралачку енергију грађана Београда. Они су били најактивнији радници и борци за изградњу новог живота у ослобођеном Београду.

У многим предузећима убрзо су образоване основне организације КПЈ и СКОЈ-а. У свим рејонима су основани рејонски, партијски и скојевски комитети. Веома брзо су у редовима Партије и СКОЈ-а нашли своје место најактивнији борци за ствар радничке класе и ослобођење земље.

До 4. фебруара 1945. године, тј. до одржавања Прве месне послератне партијске конференције, у Београду је само међу грађанима било већ 916 чланова Партије. Међу њима је било око 600 чланова примљених у КПЈ после ослобођења града. По социјалном саставу, тада је у Партији било 465 радника, 383 интелектуалца и 68 осталих. Уједно је у то време већ радило шест рејонских комитета КПЈ, а чланови Партије били су распоређени у 92 партијске ћелије. Осим тога, у граду је тада било 288 кандидата за чланове КПЈ.

За свега три месеца, тј. од почетка фебруара до почетка маја 1945. године, партијска организација је већ толико развила свој рад да је могла обухватити знатан број нових радника и службеника. Број чланова Партије у том времену се удвостручио и месна партијска организација почетком маја бројала је 1.810 чланова. Томе је свакако допринео нови Месни комитет КПЈ за Београд, изабран на поменутој првој послератној Месној конференцији у саставу: Добривоје Радосављевић Боби, секретар, и чланови: Драгослав Мутаповић, Вељко Мићуновић, Љубинка Милосављевић, Грга Јанкес, Марко Никезић, Неда Божиновић, Милан Шијан, Саша Самарџић и Бора Дреновац, као секретар Месног комитета СКОЈ-а.

Обновљена организација СКОЈ-а, у чијем је руководству у почетку радио изванредан број активиста који су дошли за-

једно с Народноослободилачком војском, такође је првих месеци у слободном граду постигла значајне успехе. До почетка фебруара 1945. године СКОЈ је у Београду већ имао 1.457 чланова. Овај актив СКОЈ-а је у то време својим радом и утицајем преко Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије, чије су се организације такође стварале у Београду, обухватао око 20 хиљада омладинаца и омладинки.

Партија и СКОЈ су првих месеци после ослобођења обавили у Београду изванредно велик и упоран политички рад. Они су имали да се боре против остатака политичког утицаја великосрпске недићевско-дражиновске реакције. Они су морали да тумаче ослободилачку линију становништву које је годинама слушало антикомунистичку и великосрпску пропаганду. Један део грађана тешко је могао одмах схватити циљеве народноослободилачке борбе и политику демократског револуционарног преображаја, који се у Југославији спроводио током народне револуције. Док је народноослободилачком покрету одмах пришло сиромашно становништво, већином радничка класа, већи део имућнијих, а и један део средњих слојева у граду са сумњом и неповерењем је посматрао промене које је доносило ослобођење.

Поједини заостали сарадници окупатора после ослобођења образовали су мале илегалне групе и групице. Они су се користили колебањем једног дела грађана, и протурали свакојаке вести, како би створили забуну и изазивали непријатељство према народној власти, Народноослободилачкој војсци и организацијама народноослободилачког покрета. Неопходност максималне мобилизације свих материјалних средстава за даље вођење рата и објективне тешкоће које су се појавиле у снабдевању града намирницама и, посебно, у снабдевању огревом у току зиме, непријатељски елементи су искористили да протурају гласове о тобожњој неспособности народне власти и народноослободилачког покрета да организују живот без тешкоћа за грађане.

Партијске и скојевске организације упорно су морале да сузбијају гласине о некаквој тобожњој новој немачкој офанзиви у Белгији, о томе да ће, тобоже, доћи Енглези да среде ствари, да ће Енглези вратити Краља, да партизани, тобоже, само штите усташе, а прогањају Србе и слично.

Један мањи део средњошколске омладине био је под утицајем равнаторске омладинске организације. То се испољавало у извесној подвојености међу средњошколцима, нарочито при почетку школског рада, када је долазило до поделе на оне који хоће и који неће да уче веронауку. Било је појединачних појава у разним крајевима града исписивања четничких и фашистичких парола по зидовима, а деша-

вало се и да су појединци цепапи ослободилачке прогласе и плакате.

Међутим, све су то биле природне пропратне појаве једног бурног револуционарног политичког и војног развитака. Поражена издајничка буржоаска класа и с њом повезани кругови батргали су се у последњим покушајима политичког отпора револуцији. А прави, слободарски и револуционарни Београд постепено је организовао своје снаге под руководством Комунистичке партије. До почетка фебруара 1945. године у граду је већ било образовано око 650 одбора Јединственог народноослободилачког фронта у улицама, по фабрикама и у установама. У овим одборима тада је радило око четири хиљаде активиста, а у самим активима Фронта било је обухваћено око 60 хиљада грађана. Већ крајем фебруара, на Градској скупштини НО фронта било је саопштено да Фронт у Београду обухвата око сто хиљада грађана.

Општи ослободилачки полет који је захватио Србију и Београд крајем 1944. године довео је у редове Фронта не само пристаице неких ранијих политичких странака и група већ и њихова руководства. Поред Југословенске републиканске странке, Народном фронту је, 18. новембра 1944. године, пришла група окупљена око листа „Напред“, а 18. фебруара 1945. године руководство Народне сељачке странке објавило је своје приступање Јединственом народноослободилачком фронту. Руководство Савеза земљорадника такође је то учинило 14. марта 1945. године. Тако је постепено јачала организација Народног фронта у Београду, окупљајући заиста све родољубиве и демократске снаге.

Посебну активност у ослобођеном граду развиле су жене-активисти Народног фронта. Оне су своје поље рада налазиле у прикупљању помоћи за Народнослободилачку војску, нарочито за рањене борце у болницама. На многобројним конференцијама жена, које су организовале активисткиње Антифашистичког фронта жена, у граду је убрзо, у свим рејонима, била основана организација АФЖ-а. До почетка фебруара 1945. године, поред Градског одбора АФЖ-а, постојало је већ 14 рејонских одбора, а у целом граду, разним формама рада, било је окупљено око 25 хиљада жена.

## ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ И АКЦИЈЕ ГРАЂАНА

Активност свих ових организација дала је одмах своје резултате. Политичко расположење Београђана испољавало се тада на тај начин што су по рејонима и по блоковима конференције појединих организација народноослободилачког

покрета из дана у дан, из месеца у месец, бивале све посећеније. Грађани су масовно долазили на политичке зборове. Тако је, на пример, на великом митингу 7. новембра 1944. године у част годишњице Октобарске револуције, било присутно око сто хиљада грађана. Исти толики број присуствовао је великом митингу у част годишњице Црвене армије 23. фебруара 1945. године. На великом народном збору код Народног позоришта, приређеном у част годишњице 27. марта, на коме је говорио и маршал Тито, присуствовало је око 250 хиљада Београђана. Народни фронт организовао је, на пример, 23. марта 1945. године, свечани дочек првих група заробљеника који су чамили у заробљеничким логорима у Немачкој и, ослобођени, враћали се у домовину. Овом дочеку присуствовало је око 150 хиљада Београђана итд.

Свако је у Београду осећао да почиње један сасвим нови, садржајнији и богатији политички живот. Десетине и стотине хиљада Београђана тада је на улицама, својим узвицима и паролама, скандирањем Народноослободилачкој војсци, другу Титу, Црвеној армији, Комунистичкој партији и Народној фронту, изражавало своје расположење. Улице града преживеле су дане какве никада раније у својој историји нису имале. Готово сваки Београђанин излазио је приликом разних политичких зборова и прослава на улице и слободно давао одушке свом политичком убеђењу.

У таквој ситуацији остаци малобројних реакционарних и издајничких елемената морали су радити у најдубљој илегалности. Они су се морали скривати како од органа власти који су прогонили реакционарне и непријатељске елементе, тако и од самих грађана, који нису били расположени да прихвате њихове реакционарне политичке идеје.

Расположење Београђана у првим месецима после ослобођења најбоље се изражавало у многобројним радним акцијама, као и у прикупљању прилога за помоћ Народноослободилачкој војсци, нарочито рањеницима, и за помоћ крајевима пострадалим у току рата.

\*

Градске улице рашчишћене су од рушевина готово искључиво масовним добровољним радом грађана. Хиљаде и хиљаде грађана учествовале су у раскрчивању улица. Када је овај посао донекле био завршен, они који су били запослени јављали су се на своју дужност, и у граду су убрзо почеле да раде установе и предузећа.

Али добровољни рад у слободним часовима су и даље организоване организације Народног фронта, нарочито омладинске организације. Људи, жене и омладина, у разним

приликама, добровољно су се пријављивали да радом помогну да се обаве најразличитији послови. Забележен је безброј примера о пожртвованом раду грађана. Када је, на пример, 22. новембра 1941. године у Београд шлеповима стигло 30 вагона жита, грађани из XX одељка организације Народног фронта брзо су били мобилисани и радили су на истовару читавих 12 часова, преко целе ноћи. Таквих примера било је веома много и немогуће их је све наводити.

Посебан значај имале су две велике радне акције које је организовала омладинска организација. Како је у зимским данима град остао без огрева, који је било врло тешко набавити, омладинска организација у Србији организовала је акцију сече дрва на Руднику и на Црном врху. Београдска омладина упутила је на ове радне акције неколико својих батаљона. Они су под веома тешким зимским условима радили у поменутиим планинама и отпремали дрва за Београд. А у граду су дрва најпотребнија била болницама, које су биле пуне рањеника. Према оцени омладинских организација, ова акција у потпуности је успела.

Друга значајнија акција београдске омладине вођена је да би се обавила берба кукуруза заосталог још од јесени 1944. године, јер услед борби у сремским пољима и одласка већег дела мушке радне снаге у војску, овај кукуруз није имао ко да обере. У фебруару и марту 1945. године Београд је у Срем упутио неколико стотина омладинаца и омладинки, сврстаних у бригаде. Учешћем у сечи дрва на Руднику и на Црном врху и у берби кукуруза у Срему, београдски омладинци дали су прве ударнике рада у изградњи и обнови земље још пре него што је рат био завршен.

Уједињени савез антифашистичке омладине Србије из месеца у месец окупљао је у радним акцијама у самом граду све већи број омладине. Од 21. до 28. марта 1945. године, на пример, у Београду је била организована Светска омладинска недеља. У току те недеље свуда су формиране омладинске радне бригаде за обраду земље, с обзиром да је у многим баштама у непосредној околини града и по околним селима недостајала радна снага за обављање пролећних радова. У тим бригадама налазило се тада око хиљаду и сто београдских младића и девојака.

Од крупног значаја биле су такође радне акције које је организовао Антифашистички фронт жена. У једном извештају Рејонског комитета КПЈ седмог рејона о акцијама АФЖ-а, између осталог се каже: „Обављена је акција сабирања прилога за заробљенике — рањенике, спремање пакета за исте и посета рањеника“. Затим се наводи да је спроведена акција за давање крви, рибање Војне болнице у Београду, прање војничког веша и кување оброка за децу у обданишту. Између осталог, био је организован дочек рањеника на при-

станишту на Чукарици и за ту прилику је „увек био спремљен врућ и добро зашећерен чај и доста колача". Акције сличне врсте организовао је АФЖ у свим рејонима У граду.

Рањеним партизанима и црвеноармијцима антифашистичке организације у Београду поклањале су посебну пажњу. Само за дочек Нове године 1945. организације Црвеног крста у граду припремиле су за рањенике десет хиљада пакета. У току месеца јануара и у првој половини фебруара у акцији за помоћ рањеницима прикупљене су велике количине постељине, веша и посуђа. Омладина, жене, припадници Народног фронта често су одлазили са понудама у посете рањеницима, а понекад су за њих припремали посебне приредбе, настојећи да им тако олакшају болове и да их развеселе.

На Првом конгресу Уједињене антифашистичке омладине Србије, одржаном у Београду новембра 1944. године, једним од првих и најважнијих задатака проглашена је акција за прикупљање помоћи крајевима настрадалим у рату у свим деловима Југославије. Ову акцију су у Београду прихватиле такође организације Народног фронта и АФЖ-а, па је у току децембра и јануара у свим деловима града прикупљана помоћ за пострадале крајеве. Према писању листа „Млади борац", акција је завршена 15. јануара 1945. године; прикупљено је 44 милиона 370 хиљада динара и преко три милиона куна, а сем тога 5,5 вагона разних намирница, као и већа количина одеће и обуће. Ова помоћ је преко Народноослободилачке војске упућена у крајеве који су у току рата претрпели највеће штете и који су у зиму 1944—1945. године били највише угрожени.

Осим тога, београдска омладина је од првих дана после ослобођења непосредно пружала помоћ јединицама Народноослободилачке војске. Само до 12. децембра 1944. године, у раду за поједине војне јединице учествовао је око 4.500 омладинаца и омладинки. У истом периоду, за помоћ Народноослободилачкој војсци београдска омладина прикупила је један милион 325 хиљада динара, 459 пари скија, 572 килограма гуме, а 404 младића и девојака пријавило се добровољно да своју крв да за рањенике.

Приликом прикупљања разних врста помоћи, у Београду је било мноштво дивних примера, нарочито у предузећима, где су се појединци одрицали својих надница у корист Народноослободилачке војске и пострадалих крајева.

Омладинска организација је у пролеће 1945. године почела да води посебну бригу и о породицама палих бораца,



од којих су се неке нашле у тешком материјалном положају. На дан посвећен палим борцима, у марту 1945. године, омладинци су прикупљали новац за породице палих бораца. Само омладина у Другом рејону, у овој сабирној акцији, прикупила је преко 300 хиљада динара. Тога дана су омладинци из II и VIII рејона посетили око 80 породица палих бораца и свакој од њих доделили новчану помоћ од по 5.000 динара.

Тако је Београд, десеткован и испаћен дугогодишњом окупацијом, разрушен бомбардовањима и уличним борбама, првих месеци по ослобођењу, у тешким условима зиме и с веома оскудним снабдевањем у огреву и намирницама, вршио своју родољубиву дужност према отаџбини. Своје најбоље синове слао је на фронт у редове Народноослободилачке војске. Откидао је од уста и делио са својом војском и њеним рањеницима и рањеним црвеноармејцима. Своју крв и мишице стављао је у службу за окончање рата. Под руководством Комунистичке партије организовао је грађане у Народном фронту, жене у АФЖ-у и омладину у УСАОС-у и кроз те организације снажно проговарао својим слободарским и револуционарним духом.

## ГЛАВНИ ГРАД СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

У исто време, првих месеци по ослобођењу, Београд је био позорница изванредно важних историјских збивања. Као центар нове Југославије и главни град ослобођене Србије, Београд је за кратко време доживео неколико изванредно значајних догађаја.

Непосредно по ослобођењу у град су стигли руководећи органи народноослободилачког покрета. АВНОЈ и Национални комитет су, на основу искуства из рада и организовања народне власти на ослобођеним територијама током три године оружане борбе, постављали у Београду основе новом законодавству Демократске Федеративне Југославије и издали велик број значајних закона и уредаба којима се регулисало мноштво важних питања.

Врховни штаб је у Београду могао образовати један савремени центар нове Југословенске армије. Ту је, 1. јануара 1945. године, био образован Генералштаб Народноослободилачке војске, а 1. марта та војска променила је име у Југословенска армија.

Само десетак дана по ослобођењу града, 1. новембра, у Београд је стигао председник краљевске избегличке владе др Иван Шубашић да настави преговоре с председником Националног комитета ослобођења Југославије маршалом Титом. У Београду је 2. новембра поново био постигнут спо-

разум између маршала Тита и др Ивана Шубашића о потреби образовања јединствене владе Демократске Федеративне Југославије.

Ова одлука наишла је на отпор краља Петра II, који је још увек боравио у Лондону, па је он, јануара 1945. године, издао саопштење којим одбија да прихвати споразум између маршала Тита и др Шубашића. Као и у свим ослобођеним деловима земље, 13. и 14. јануара 1945. године масе демонстраната у Београду изишле су на улице и протестовале против самовољног акта Петра II, који је хтео да спречи стварање јединствене владе у Југославији. Он је тим махинацијама покушао да оним избегличким круговима који су током целог рата подржавали четнике Драже Михаиловића обезбеди некажњени повратак у земљу а уз то и извесне политичке позиције. Само у Београду тих дана демонстрирало је око 50 хиљада грађана. Улицама су одјекивали њихови узвици: „Тито — Тито!“, „Живела народна власт!“, „Живела Народноослободилачка војска!“, „Нећемо краља!“, „Живеле Уједињене нације!“ итд.

Под притиском слободно израженог расположења народа, Петар II морао је да се повуче. Било је формирано намесништво од три члана у саставу: др Мандић, др Будисављевић и инж. Сернец.

То је омогућило да се 7. марта 1945. године у Београду образује прва јединствена влада Демократске Федеративне Југославије на челу с маршалом Титом. Овај историјски догађај означио је потпуни крах краљевске избегличке владе, која је из иностранства годинама водила борбу против народноослободилачког покрета и тако скренула у воде потпуне националне издаје. Образовањем намесништва, Петар II је и формално престао да буде краљ Југославије и никад се више неће вратити на тај положај.

Свега двадесет дана по ослобођењу Београда, у њему је била одржана велика Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије. Народни представници из свих делова Србије окупили су се да образују свој парламент. Тачно три године после стварања Главног народноослободилачког одбора у Ужицу, Србија је, заједно са свим народима Југославије, доживела тренутак да образује своју скупштину у новој Југославији, братској заједници народа. На тој скупштини делегати су говорили о тешкој борби српског народа током три године окупације, о издаји недићеваца и четника Драже Михаиловића, коју је српски народ морао платити многобројним жртвама, говорили су о томе како су најбољи синови српског народа ступали у редове партизана и јуначки се борили против немачких окупатора и домаћих издајника и, најзад, заједно с борцима из осталих крајева Југославије и борцима Црвене армије, коначно ослободили своју земљу.

У Београду је већ 31. децембра 1944. године био створен Акциони одбор синдиката радника и намештеника Југославије, а 23. јануара 1945. године, на Земањској конференцији, образовани су Јединствени синдикати радника и намештеника Југославије. Београд је у овом случају био матица стварања синдиката нове Југославије у којима ће радници и службеници моћи да се боре за своје сталешке интересе и да активно раде на непрестаном побољшању живота радничке класе и свих радних људи.

Први, Оснивачки конгрес Комунистичке партије Србије такође је био одржан у Београду (од 8. до 12. маја 1945). Овај историјски догађај за комунисте у Србији означио је тренутак када су они могли у слободној земљи слободно да се организују, да изаберу своје руководство и да се свим снагама баце на изградњу новог, социјалистичког живота.

Управо у време одржавања Оснивачког конгреса Комунистичке партије Србије, 9. маја 1945. године, Београд је доживео дан завршетка II светског рата, дан победе.

Београђани су тога дана похрлили на улице да дају одушка својој радости и неизмерном одушевљавању. Они су се радовали коначном уништењу хитлеровског и Мусолинијевог фашизма, они су клицали победи демократских снага, поздрављали су коначну победу Народноослободилачке војске, победу револуције у Југославији.

Улицама се још дубоко у ноћ орила песма грађана и војника. На Теразијама, пред Народним позориштем, на Славији, код Железничке станице, код Калемегдана, код Вуковог споменика, на „Мостару“ и на другим местима у граду орила се песма и вијугало се шумадијско и козарачко коло. Људи су изражавали своју дубоку веру да се више неће поновити патње које је Београд морао да преживи у тешким годинама окупације, али су Београђани уједно били поносни што су за победу над фашистичким силама мрака и реакције и они дали свој достојан прилог.

## ПОГОВОР

О народноослободилачкој борби и народној револуцији како у Југославији, тако и у Србији прилично је писано. Објављени су многи зборници докумената и написано је више научно-истраживачких радова. Затим, прикупљена су и забележена многа сећања преживелих бораца и учесника народноослободилачке борбе. Но и поред свега тога досада није дат један шири и детаљнији преглед развоја народноослободилачке борбе у Србији.

Поводом прославе 20-годишњице устанка народа Југославије, Одбор за прославу у Србији дао је иницијативу да се напише један хронолошки преглед развоја ослободилачке борбе и револуције у Србији без претензија да то буде и научни рад. У том циљу образован је посебан Редакциони одбор у овом саставу: Риста Антуновић, Спасенија Бабовић, Живан Васиљевић, Павле Јовићевић, Сава Лазаревић, Воја Лековић, Дража Марковић, Милка Минић, Душан Петровић, Милија Радовановић, Петар Релић и Едиб Хасанагић.

Да би се олакшао рад на писању, одлучено је да се пишу прегледи борбе по ратним окрузима, с тим да се неколико суседних ратних округа обједини у једну ширу територијалну целину. У том смислу цела територија Србије подељена је на осам подручја: Београд са најужом околином, централна Србија (Крагујевац, Светозарево, Пожаревац, Смедерево, Аранђеловац), јужна Србија (Ниш, Лесковац, Крушевац, Врање, Прокупље, Пирот), западна Србија (Ваљево, Шабац, Краљево, Чачак, Титово Ужице), источна Србија (Зајечар, Књажевац, Неготин, Бор), Војводина, Косово и Метохија и Санџак.

То значи да ће се преглед развоја народноослободилачке борбе у Србији штампати у осам књига. За сваку књигу образован је посебан редакциони одбор.

Редакциони одбори организовали су рад на прикупљању, сређивању и обради материјала преко окружних и среских група. Окружне групе обрађивале су добијени материјал који су прикупљале и сређивале среске, односно општинске групе сарадника. Добијени материјал од среских и општинских група окружне групе обрађивале су тематски у виду елабората или су га само хронолошки сређивале. На основу ових материјала и

других извора сачињени су хронолошки прегледи народноослободилачке борбе у појединим крајевима Србије.

Редакциони одбори су на многобројним састанцима својим примедбама и оценама учинили да текстови ових прегледа добију своју дефинитивну, завршну физиономију и садржину, настојећи нарочито на утврђивање веродостојних података. Тиме су пружили велику помоћ друговима који су сву прикупљену грађу обликовали у целину и у оваквом облику припремили је за штампу.

На овом послу, који је био врло широко организован, било је ангажовано око 500 сталних сарадника (политичких, друштвених, културних радника и историчара), а сарађивало је или помагало у раду и више институција: Завод за раднички покрет Србије, Историјски архив ПК Војводине, Историјска комисија ОК Космета, срески државни архиви, завичајни музеји, срески редакциони одбори за писање хроника из народноослободилачке борбе.

Најозбиљнија тешкоћа у целом овом раду долазила је отуда што недостају многи архивски документи, а сећања нису увек била поуздан извор.

Саобразно територијалној подели, појављује се сада и осам оваквих прегледа — свако подручје има свој преглед народноослободилачке борбе. Сви прегледи улазе у едицију под заједничким називом „Србија у народноослободилачкој борби“. Едиција, према томе, представља једну јединствену целину у којој је дат целовит преглед збивања и догађаја у Србији за време рата. Међутим, и свака поједина књига чини за себе једну целину — преглед ослободилачке борбе на одређеном подручју.

Поред тога што ће први пут дати шире и сређеније информације о народноослободилачкој борби у Србији, ова едиција послужиће свакако као грађа за исцрпнија научна истраживања.

Ова књига састављена је на основу истраживања архивске грађе (објављене и необјављене), штампе и периодике, литературе и сећања појединих учесника народноослободилачке борбе у Београду.

Као значајан извор послужили су документи који се чувају у Архиву Војноисторијског института ЈНА, Историјском архиву града Београда, Државној архиви СФРЈ, Архиву Завода за раднички покрет Србије и Архиву Института за изучавање радничког покрета. Писац књиге користио се такође извесним документима из Архива Секретаријата унутрашњих послова у Београду и из Политичког архива Министарства спољних послова Савезне Републике Немачке у Бону.

Велик број података узет је из књиге првог тома Зборника докумената и података о народноослободилачком рату народа

Југославије, који издаје Војноисторијски институт ЈНА. Писцу је користила и грађа објављена у Саопштењима Комисије за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача.

Прегледањем штампе из времена 1941—1945, како окупаторске и квислиншке тако и штампе народноослободилачког покрета, нарочито листова „Ново време" и „Обнова", који су излазили у окупираном Београду, и листа „Глас", органа Народноослободилачког фронта Србије, писац је дошао до значајних података.

Литература о народноослободилачком покрету у Београду 1941—1945. није богата. Поред извесних оцена и података које су у својим радовима дали Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Мома Марковић и Спасенија Бабовић, писац се нарочито користио радовима многобројних аутора објављеним у Годишњаку града Београда. Први покушај целовитог приказивања народноослободилачке борбе у Београду учинио је Драган Марковић књигом *Забрањени живот*, Београд 1956. Д. Марковић је писцу ове књиге пружио помоћ при састављању првобитног плана. Главни извор података за народноослободилачку борбу у Земуну била је књига Жарка Атанацковића: *Земун и околина у рату и револуцији*, Београд 1962.

У прикупљању сећања савременика народноослободилачке борбе у целој земљи, укључујући и Београд, досада су највише учинили Војноисторијски институт ЈНА, Завод за раднички покрет Србије и Историјски архив Београда, те се у тим установама писац и користио сећањима чији се рукописи или стенографске белешке чувају. Поред тога, за попуњавање празнина које су се јавиле при писању, требало је често сакупити сећања савременика посебно за ову књигу.

У прикупљању и сређивању документације и података за ову књигу сарађивали су: Стјепан Анделфингер, Милован Босић, Ђорђе Васиљевић, Мирољуб Васић, Миња Вујовић, Убавка Вујошевић, Неда Дивљан-Шолајић, Лазар Ивановић, Драгица Лазаревић, Невенка Манола, Миодраг Милић и Милица Рајчевић. Поменути сарадници прикупљали су документе и податке претежно из 1942—1945. године, док је за 1941. и за доратни период грађу углавном сакупио писац књиге.

Избор фотографија и факсимила извршили су Јелица Стаменковић, Лазар Ивановић и писац. Линорез је по сећању израдио Војислав Нановић, који је исти линорез радио и 1941. године.

Поред чланова Редакционог одбора, писац дугује особиту захвалност друговима Александру Ранковићу, потпредседнику Републике, Петру Стамболићу, председнику Савезног извршног већа Јовану Веселинову, секретару ЦК СК Србије и Видоју Смилевском, председнику Народног собрања Македоније, који су прочитали рукопис пре штампања и својим сугестијама и сећањима помогли да он добије садашњи облик. Исто тако, писац се захваљује другарицама и друговима: Неди Божиновић, Вели-

бору Глигорићу, Викторији Јанковић, Воји Кораћу, Митри Митровић, Марку Никезићу, Милораду Панићу Сурецу, Разуменки Петровић, Јелени Поповић, Илији Прици, Блажи Радуновићу, Марку Ристићу и Јуру Чуле, који су својим примедбама и сугестијама допринели да писац исправи нетачности и попуни празнине, како би борба Београђана против окупатора и његових слугу 1941—1945. добила што потпунији приказ.

Редакциони одбор ове књиге и писац уверени су да ће и читаоци својим примедбама Централном редакционом одбору едиције указати на све могуће недостатке или нетачности у овом прегледу и тиме допринети да се убудуће избегну сличне погрешке у приказивању Београда у народноослободилачкој борби.